

TÜRKİYE'DE DİN EĞİTİMİ POLİTİKALARI ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Recep KAYMAKCAN (*)

Özet

Türkiye'de Cumhuriyet dönemi boyunca eğitim sistemi içerisinde dinin yeri sürekli tartışılmıştır. Bu tartışmaların önemli bir boyutunu da okullardaki din eğitimi oluşturmaktadır. Bu konuda Türkiye zengin bir deneyime sahiptir. Okullarda din dersine hiç yer vermemekten seçmeli ve zorunlu olmasına kadar farklı seçenekler denenmiştir. Bu deneyimler iyi analiz edildiği takdirde oluşturulacak yeni din eğitimi politikalarına katkı sağlayacaktır. Makalede, Türkiye'de din eğitimi tarihi ile ilgili genel bir girişten sonra okullarda din dersleri konusunda güncel olan şu konular incelenecektir: 1. Din derslerinin zorunluluğu; 2. İsteğe bağlı din eğitimi; 3. Din eğitiminde çoğulculuk ve Alevilik; 4. Avrupa Birliği ve din eğitimi.

Sonuçta, okullarda zorunlu din dersi uygulamasının sağlıklı, bilimsel ve ulusal bütünlüğe katkı yönünden diğer seçeneklerden daha başarılı olduğunu söyleyebiliriz. Bu çerçevede din dersinin varlığı ile ilgili tartışmalardan daha çok dersin niteliği üzerinde durulmalı ve değişen şartlara göre içerik, metot ve pedagojik açılardan yeniden yapılandırılması çoğulcu bir perspektifle tartışılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: okullarda din dersleri, çoğulculuk ve din eğitimi, Alevilik, Avrupa birliği ve din eğitimi

Evaluations on Policies of Religious Education in Modern Turkey

Abstract

The role of religion in educational system has been discussed during the Republican period in Turkey. Religious education in schools consists of one of the important dimension of the discussions. Turkey has a rich diversity of experience pertaining to this matter, from non-existence of religious education in schools to compulsory one. When we analyse these experiences with deliberation it will make a great deal of contribution to create a new policies of religious education for future. In this article, after a brief introduction the history of religious education in Turkey to contribute the later debate the following contemporary issues will be examined: 1. Compulsory religious education in schools, 2. Voluntary religion education, 3. Pluralism in religious education and Alewism, 4. European Union and religious education.

Hence, we can argue that the implementation of compulsory religious education in schools is more effective than other options from qualitative point of view. In this context, it is more appropriate to discuss the qualities of religious education such as content, methods, pedagogy in a plural manner rather than the existence of this lesson in Turkey.

Key Words: religious education in schools, pluralism in RE, Alewism, RE and European Union

*) Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi,
(e-posta: recepk@sakarya.edu.tr)

Giriş

Türkiye’de eğitim sistemi içerisinde dinin yeri sürekli tartışma konusu olmuştur ve olmaya devam etmektedir. Bu tartışmaları iki açıdan değerlendirebiliriz. İlk olarak dinin ve dolayısıyla din eğitiminin önemli bir problem alanı olmasıdır. Diğeri ise Türk insanının yaşadığı sekülerleşme sürecine rağmen dine verdiği önemin devam etmesidir. Aslında bu iki yorumu bir arada değerlendirmekte mümkündür. Türkiye’de Cumhuriyet tarihi boyunca dinin devlet, eğitim, toplum ve fert hayatında yerinin ne olması gerektiği konusu gündeme gelmiştir. Dinle ilgili bu arayış ve tartışmaların önemli bir yönünü de okullarda din eğitiminin nasıl olması gerektiği şeklindeki arayışlar içermektedir. Bu konuda Türkiye oldukça zengin bir deneyime sahiptir. Okullarda din derslerine hiç yer vermemekten, seçmeli olarak ders olmasından nihayet zorunlu ders haline gelmesine kadar farklı seçenekler denenmiştir. Bu tecrübeler iyi analiz edildiği takdirde gelecekte oluşturulacak yeni din eğitimi politikalarına önemli katkılar sağlayacaktır. Belirli bir dönem için geliştirilen bir din veya din eğitimi politikasının değişen şartları gözönüne alarak yeniden gözden geçirilmesininin gerekliliği ortadadır. Şüphesiz demokratik bir toplumda din eğitiminin ilgili paydaşlar tarafından tartışılıp eleştirel değerlendirmelerde bulunulması normaldir ve gereklidir. Ancak bu tartışma ortamına çoğu zaman bilimsellikten daha çok ideolojik duruşların din ve din eğitimi konusundaki pozisyonlarının etkin olduğu görülmektedir. Aslında din eğitimi tartışmaları Türkiye’de dinin fert, toplum, eğitim gibi alanlarda yerinin ne olduğu ve ne olması gerektiği konusuyla irtibatlıdır. Diğer bir ifade ile ülkelerin din eğitimi politikaları o ülkede fert ve devlet hayatında dinin konumundan bağımsız değildir. Son zamanlarda ise Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne tam üyelik süreci ile irtibatlı olarak din eğitimi tartışmalarına AB boyutu eklenmiş gözükmektedir. Makalede, yapılacak değerlendirmeleri anlaşılmasını kolaylaştırmak için Türkiye’de din eğitimi tarihinin genel bir çerçevesi verildikten sonra okullardaki Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) çerçevesinde güncel olma niteliği de olan şu konular hakkında değerlendirmede bulunulacaktır: 1. Din derslerinin zorunluluğu meselesi; 2. İsteğe bağlı din eğitimi; 3. Din eğitiminde çoğulculuk ve Alevilik; 4. Avrupa Birliği ve din eğitimi

Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimine Tarihsel Bakış

Öncelikle 1923 yılında kurulan Cumhuriyetin Osmanlı’dan nasıl bir din eğitimi mirası aldığına bakalım. Osmanlı’da eğitim sektöründe ana hatlarıyla üç çeşit okul bulunmaktadır. Bunlar; medrese, mektep (okul) ve yabancı okullardır. Medrese en eski ve din eğitimi ağırlıklı bir eğitim kurumudur. Medresenin devletin ve toplumun ihtiyaç duyduğu insanı yetiştirmede yetersiz kalması ve eğitimdeki modernleşmeye paralel olarak yeni bir okul çeşidi ortaya çıkmıştır. Bu da mekteptir. Mektep batılı anlamda bir eğitim kurumudur ve Cumhuriyet dönemi okullarının esasını teşkil etmiştir. Eğitim din ağırlı değildir ve seküler dersler (matematik, fen, tarih vb.) ön plandadır. İslamla ilgili olarak genelde “İlmihal” ve “Tecvid” adlarında dersler okutulmaktadır. Yabancı okullar ise o zaman güçlü olan İngiltere, ABD, Fransa, Almanya vb. devletlerin desteği ile Osmanlı topraklarında açılan yabancı eğitim kurumlarıdır. Şüphesiz bu farklı eğitim kurumlarının eğitim anlayışları ve dünyaya bakışları birbirinden farklıdır.

Yeni kurulan ve ulusal bir devlet olan Türkiye Cumhuriyetinde farklı zihniyetleri temsil eden bu okulların ayrı olarak varlıklarını devam ettirmemeleri gerektiği sonucuna varılmıştır. Yabancı okulların bir çoğu kapanmıştır. 1924'te çıkarılan "Tevhid-i Tedrisat" kanunu ile birlikte mektep ve medrese arasındaki ikileme medreseler kaldırılarak son verilmiştir. Eğitimin Milli Eğitim Bakanlığı çatısı altında bir elden yönetilmesi kararlaştırılmıştır. Bu kanunla eğitim sistemi içerisinde din eğitimine son verilmemiş, dini ve seküler eğitimin modern okul çatısı ve anlayışı içerisinde verilmesi öngörülmüştür. Din görevlisi yetiştirmek üzere İmam-Hatip Okulları ve yüksek din uzmanı yetiştirmek üzere İstanbul'da İlahiyat Fakültesi açılmıştır. Aynı zamanda okullarda okutulan din dersleri de varlığını devam ettirmiştir. Ancak Cumhuriyet tek parti döneminde (1923-1946) din eğitimi uygulamaları açısından bir çok sorun yaşanmıştır. Muhtemelen pozitivist düşüncenin etkinliği, aşırı seküler anlayışın bazı elitler üzerindeki tesiri ve ulus devlet inşaa sürecine geleneksel din anlayışının zarar verebileceği endişeleri din eğitimi uygulaması açısından olumsuz deneyim yaşanmasında rol oynamıştır. 1930'lu yılların başına gelindiğinde İmam-Hatip Okulları ve İlahiyat Fakültesi kapanmıştır. Genel okullarda da din dersine yer verilmemektedir.

1946'da çok partili demokratik sisteme geçişle birlikte halk isteklerini daha iyi dile getirmiştir. Din eğitimi talepleri de bunlar arasındadır. Cumhuriyet Halk Partisi içerisindeki bazı milletvekilleri de din eğitimine olan isteği açıkça belirtmişlerdir. 1948'te Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde okullarda din dersleri meselesi tartışılmış ve ilkökul 4 ve 5. sınıflara normal okul saatleri dışında isteğe bağlı din derslerine yer verilmesi kararlaştırılmıştır. TBMM'de yapılan tartışmalara bakıldığı zaman din derslerinin okul programı içerisinde yer verilme gerekçeleri oldukça dikkat çekicidir. Bazıları şöyledir; çocukların büyüklere karşı saygı göstermemesi, Komünizme karşı dinin gücünden yararlanma, dinin Türk kültürünün önemli bir unsuru olması, ölen yakınlarının arkasından gençlerin Kur'an okumayı bilmemesi vb. gerekçeler. Görüldüğü gibi bu gerekçeler dini bir gerekçe olmaktan daha çok sosyolojik gerekçelerdir. Demokrasiye geçiş, laiklik yorumundaki din lehine esneklik vb. nedenlere bağlı olarak CHP iktidarının son yıllarında Ankara Üniversitesi'ne bağlı İlahiyat Fakültesi açılmıştır. 1947'de İmam-Hatip Kursları açılmıştır¹.

1950'de Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte din eğitimi alanında sağlanan kazanımlar devam etmiştir. 1956 yılında din dersleri normal okul programına alınmış ve ortaokullarda da okutulması kararlaştırılmıştır. 1951'de İmam-Hatip Okulları açılmış ve 1959'da da bir yüksek din eğitimi kurumu olarak İstanbul'da Yüksek İslam Enstitüsü kurulmuştur. Çok partili döneme geçişle birlikte din eğitimi alanındaki niceliksel açıdan olumlu gelişmeler devam etmiştir. 1967'de liselere seçmeli olarak din derslerine yer verilmiştir. 1974'de CHP-MSP koalisyon döneminde ortaokul ve liselere zorunlu ahlak bilgisi dersi konulmuştur. Bu arada Yüksek İslam Enstitülerinin sayıları artırılarak dokuza çıkmıştır². Özetle, 12 Eylül 1980 öncesi okullarda seçmeli din dersi ve zorunlu ahlak dersi verilmektedir. İmam-Hatip Liselerinin sayıları artmıştır ve üniversi-

1) R. Kaymakcan, "Religious Education in the Multi-Party Period in Turkey" in *East/West Education*, vol. 17, no. 1&2, 1996, ss. 91-107.

2) H. Ayhan, *Türkiye'de Din Eğitimi*, M.Ü. İFAV Yayınları, İstanbul, 1999.

teye girmede diğer lise mezunları ile eşit konuma sahiptir. 1 İlahiyat Fakültesi, 1 İslami İlimler Fakültesi ve 9 Yüksek İslam Enstitüsü bulunmaktadır.

12 Eylül 1980 Askeri İhtilal sonrası oluşan askeri yönetim din eğitimi açısından önemli kararlar almıştır. Okullarda seçmeli din dersi ve zorunlu ahlak bilgisi dersi uzun tartışmalar sonrası her iki ders birleştirilerek ilk ve orta dereceli okullarda "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi" adıyla zorunlu olarak okutulması öngörülmüştür. Ayrıca okullarda din dersinin yerini belirten bu düzenleme 1982 Anayasası'nın 24. maddesinde de zikredilmiştir. Diğer bir ifade ile din dersi en üst düzey hukuki metin olan anayasaya konularak zorunlu hale getirilmiştir. Bu dönemde din derslerinin zorunlu olup olmaması meselesi üzerinde yoğun tartışmalar olmuştur. Milli Güvenlik Konseyine başta o dönem Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı Prof. Hüseyin Atay olmak üzere Türkiye'de din eğitimi konusunda raporlar sunulmuştur. Bu raporlarda Tevhidi Tedrisat Kanunu'nun özüne vurgu yapılmış, seçmeli din dersi uygulamasından doğan problemler dile getirilmiş ve zorunlu din dersinin ülkenin milli birlik ve beraberliği açısından sağlayacağı katkı üzerinde durulmuştur. Aynı dönemde YÖK Yasası ile birlikte 1 Yüksek İslam Enstitüsü kapatılıp diğer 8 Yüksek İslam Enstitüsü buldukları illerdeki üniversitelere bağlanmış ve İlahiyat Fakültesi haline dönüştürülmüştür³. 1980 öncesi Yüksek İslam Enstitülerini akademi haline getirmek için yaptığı mücadele gözönüne alınacak olursa bunun yüksek din öğretimi açısından önemli bir gelişme olduğu rahatlıkla söylenebilir. Çünkü Yüksek İslam Enstitülerinde lisansüstü eğitim yapılamıyordu ve bu enstitü diploması sahiplerinin diğer fakültelerde yüksek lisans ve doktora yapma hakkı bulunmamaktaydı. Yüksek İslam Enstitülerinin İlahiyat Fakültesine dönüştürülmesinin Türkiye'deki din ve İslam konusunda akademik çalışmaların gelişmesine yaptığı katkının altını çizmek gerekir. 1992'de Türkiye'de yeni kurulan üniversiteler bünyesinde ilahiyat fakültelerinin açılması ile birlikte bu fakültelerin sayısı 21'e yükselmiştir.

Örgün din eğitimi alanında çok partili döneme geçişle birlikte başlayan nicelik yönünden olumlu gelişmelerin devam ettiği görülmektedir. Bu süreçte din eğitimin kalitesinin ve değişen şartlara göre nasıl verilmesi gerektiği de tartışılmış ve gelişmeler sağlanmıştır. 28 Şubat süreci ile birlikte özellikle mesleki din eğitimi alanında elde edilen gelişmelerde bir gerilemenin olduğu gözlenmektedir. 1997'de ilköğretimin kesintisiz olarak 8 yıla çıkarılması ve meslek liselerine ve dolayısıyla İmam-Hatip Liselerine üniversiteye girişte normal liselerden farklı katsayı uygulanması bu okullara olan talebin keskin bir şekilde azalmasına neden olmuştur. Ayrıca son yıllarda ilahiyat fakültelerine verilen kontenjanın oldukça düştüğü de bilinmektedir.

Din Dersinin Zorunluluğu Meselesi

Din ve vicdan hürriyetini düzenleyen 1982 Anayasası'nın 24. maddesi okullarda din derslerinin zorunlu olmasını öngörmektedir. Bu madde;

"...Din ve ahlak eğitim ve öğretimi devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din kültür ve ahlak öğretimi ilk ve orta öğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışında din eğitimi ve öğretimi anacak, kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcilerinin isteğine bağlıdır."

3) H. Ayhan, *Türkiye'de Din Eğitimi*.

1739 sayılı Milli Eğitim Temel Yasası'nın 12. maddesinin 16.06.1983 tarih ve 2842 sayılı yasa ile değiştirilen maddesi de okullardaki din dersinin Anayasal durumunun kanunla belirtilmiş şeklindedir. İlgili yasa:

Madde 12. "Türk Milli Eğitiminde laiklik esastır. Din Kültürü ve Ahlak öğretimi, ilköğretim okulları ile lise ve dengi okullarda okutulan zorunlu dersler arasında yer alır."

Son zamanlarda Türk medyasında Avrupa Konseyi'nin aldığı karara da göndermede bulunularak Türkiye'nin AB sürecinde okullarda okutulmakta olan zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin zorunlu olmaktan çıkarılması yeniden gündeme gelmektedir. Anayasanın 24. madde ile birlikte bu derslerin ilk ve orta öğretim kurumlarında zorunlu olması bazı çevrelerce dini özgürlüklere, laikliğe aykırı olduğu ve aslında bu dersin Din Kültürü olarak öngörülmesine rağmen din eğitimi içeren bazı unsurlar barındırması sebebiyle eleştirilmekte ve zorunluluğun kaldırılması istenmektedir. Bu konuyu gündeme getirmede bazı Alevi derneklerinin etkin olduğu görülmektedir. Örneğin; 26-27 Mart 2005 tarihleri arasında Ankara'da Alevi-Bektaşî Federasyonu ve Avrupa Alevi Birlikleri tarafından düzenlenen "Alevi Konferansı" sonuç bildirisinde zorunlu din dersinin kaldırılması istenmektedir. Bildiride, zorunluluğun kaldırılma gerekçesi ise;

- a. 12 Eylül Anayasasının anti-laik ve anti-demokrat uygulaması olması
- b. Eğitimi dinselleştireceği
- c. Zorunlu din derslerinin din ve inanç özgürlüğünü hiçe saydığı şeklindedir⁴.

Avrupa Birliği üyesi ülkelere baktığımızda birlik ülkelerinden Fransa hariç diğer bütün ülkelerde okullarda seçmeli ve zorunlu olarak müstakil bir din dersinin var olduğunu görmekteyiz. Avrupa ülkeleri içerisinde okullarda din dersine yer vermeyen 3 ülke bulunmaktadır. Bunlar; Fransa, Makedonya ve Arnavutluk⁵.

UNESCO'nun 2002 yılında dünyada eğitim konusunda yaptığı araştırmaya cevap veren 142 ülkeden 73'ünde okullarda en az bir saati kapsayacak şekilde zorunlu din dersinin olduğu görülmektedir⁶. Zorunluluk kavramından ülkelere göre ne anlaşıldığı ve istisnai uygulamaları konusunda farklılaşma söz konusu olsa da zorunlu din dersi konusunda dünya da önemli bir eğilimin var olduğunu görülmektedir.

Okullarda din dersine yer veren ülke sayısının artmasında Sovyetler Birliğinin dağılması etkili olmuştur. Sovyetler ve Doğu bloku ülkelerinde din eğitimi yasak olduğu gibi bu ülkelerde din karşıtı "bilimsel ateizm" dersleri okutulmaktaydı. Daha sonra bu ülkelerin çoğunda okul programı içerisinde din derslerine yer verilmiştir. Bu arada çok dramatik durumlar yaşanmıştır. Örneğin, Ukrayna'da 1993 yılında okullarda din derslerine yer verilmiştir. Ancak bu dersi kimin okutacağı sorusu gündeme gelmiştir. Dini kaynaklara ulaşmak serbest olmadığı ve din görevlisi veya din dersi öğretmeni yetiştiren bir

4) ABF, Çağdaş, *Bilimsel ve Laik Bir Eğitim İçin Zorunlu Din Dersine Hayır*. Alevi Bektaşî Federasyonu (ABF), Yayın no:3, 2005.

5) Z. Kodolja, & T. Bassler, *Religion and Schooling in Open Society. A framework for Informed Dialogue*, Ljubljana (Slovenya): Open Society Institute, 2004.

6) UNESCO, "Education and Religion: The Paths of Tolerance, Prospects", *Quarterly Review of Comparative Education*, Vol. XXXIII, no.2, 2003.

kurum olmadığı için öğretmen sıkıntısı yaşanmıştır. Bu probleme Ukrayna çözümü geçici bir süre içinde olsa bilimsel ateizm dersi öğretmenlerinin din derslerine girmesi olmuştur. Çünkü bu öğretmenler eleştirmek için de olsa dini bilmekteydi ve bilimsel ateizm dersinin kaldırılmasıyla işsiz kalmışlardı⁷.

UNESCO tarafından yapılan araştırmaya göre okullarda din dersine yer veren ülkelerin tamamına yakının Müslüman veya Hristiyan nüfusa sahip ülkeler olması oldukça dikkat çekicidir. Budizm, Hinduizm, Şintoizm gibi dinlere mensup olanların oluşturduğu ülkelerde okullarda doğrudan din dersine yer verilmediği görülmektedir. Bu tablonun oluşma sebeplerinin araştırılması gerekmektedir.

Dördüncü World data on education verilerine göre son yıllarda okul programları içerisinde din derslerine ayrılan sürede bir artış gözlenmektedir. Din dersine yer veren ülkelerde öğretim programı içerisinde ayrılan süre toplam müfredatın % 7.7'si civarındadır⁸. Bu çerçevede Türkiye'de okullarda din dersine ayrılan süreyi daha anlayabilmek için dünyadaki bazı ülkelerde genel eğitim içerisinde din dersine tahsis edilen süreye bakmak anlamlı olacaktır.

Bazı ülkelerde okullarda din eğitimi ve/veya öğretimine ayrılan zaman

Ülke	Yüzde %	Ülke	Yüzde %
Suudi Arabistan	28.2	Mısır	7.1
Yemen	25.7	Şili	6.0
Umman	16.5	İspanya	5.7
Katar	14.9	Tunus	5.5
Irak	12.5	Yunanistan	5.2
Malezya	11.9	Endonezya	5.1
Libya	11.9	Finlandiya	5.0
Fas	09.9	Brezilya	4.9
Ürdün	9.8	Cezayir	4.6
Kuveyt	9.1	Danimarka	4.3
Polonya	9.0	Kanada (Quebec)	4.1
İrlanda	8.7	<u>Türkiye</u>	4.0
Norveç	8.3	Litvanya	3.9
Avusturya	7.6	İsveç	3.1
Suriye	7.4	Slovakya	2.1

(Yukarıdaki tablo 2001 World Data on Education verilerine göre dünya'da okulların ilk 9 yılında eğitim içerisinde din dersine ayrılan zamana göre dağılımını göstermektedir. (Rivard & Amodi 2003).

7) J. Sutton, "Religious Education in Contemporary Ukraine: Some Courses of Study Analysed", *Religion, State and Society*, vol. 22, no. 2, 1994, ss. 209-235.

8) J. Rivard, & M. Amadio., "Teaching Time Allocated to Religious Education in Official Timetables", *Prospects*, XXXIII/2, 2003.

Yukarıdaki tablodan Türkiye'de okullarda din derslerine ayrılan vaktin diğer bir çok ülkeye göre az olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu tablonun oluşmasında Türkiye'de ilköğretim okullarının ilk üç yılında din derslerinin olmamasının etken olduğu söylenebilir. Din dersine okul programı içerisinde en çok yer veren ülkeler arasında müslüman ülkeleri gelmektedir.

Dünyada okullarda din dersinin genel durumu konusunda niceliksel genel bilgilerden sonra zorunlu din dersi konusunu incelemeye çalışalım. Din eğitimi ve öğretimi konusunda uluslararası standardın olmadığı dikkate alınacak olursa din dersinin okullarda zorunlu olmaktan çıkarılmasına yönelik Avrupa Konseyi kaynaklı bu ve benzeri talepler neden kaynaklanmaktadır? Bu husustaki tartışmalar, başta Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Bildirgesi'nin 18. maddesi ve bazı uluslar arası insan hakları konusunu içeren hukuki metinlerdeki din ve vicdan özgürlüğü ile ilgili maddeler ve onların okullardaki din eğitimi bağlamında yorumlanmasına dayandırılmaktadır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 1. Protokol Madde 2 şöyledir:

"Hiç kimse eğitim hakkından yoksun bırakılamaz. Devlet, eğitim ve öğretim alanında yükleneceği görevlerin yerine getirilmesinde, ana ve babanın bu eğitim ve öğretimin kendi dini ve felsefi inançlarına göre yapılması haklarına saygı gösterir."

Yukarıdaki metindeki ebeveynin çocuklarını kendi dini inanç ve felsefesine göre yetiştirme hakkından hareketle, zorunlu din dersinin kaldırılmasının gerektiğini iddia edenler bulunmaktadır. Aslında bu ve konuyla ilgili diğer uluslararası metinlerde doğrudan okullarda zorunlu din dersine yönelik karşıtık söz konusu değildir. Burada sorun şundan kaynaklanmaktadır: Eğer din dersinde bir din veya mezhep esas alınıp bunların benimsetilmesine yönelik bir din eğitimi veya dini eğitim verilir diğer din ve mezhep mensupları veya inanmayanlar bu derse girmeye zorlanıyorsa bu din ve vicdan özgürlüğü açısından problem oluşturmaktadır⁹. Ayrıca bu maddenin bir yorumuna göre, bu madde belirli bir din ve inanca bağlı olarak okul kurulması hakkını da vermektedir¹⁰.

1982 Anayasası'nın 24. maddesi ilk ve orta dereceli okullarda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin zorunlu olduğunu ifade etmektedir. Ancak 1990'da yapılan bir kanun değişikliği ile bu dersin zorunluluğuna bazı istisnalar getirilmiştir. Buna göre İslam dışı dinlere mensup olanlar istedikleri takdirde bu derslere katılmama hakkına sahiptirler. Fakat bu dersten muaf olanlar için alternatif bir din dersi veya zorunlu bir ahlak dersi de öngörülmemektedir. Dolayısıyla Türkiye'de okullarda din dersleri için mutlak bir zorunluluktan bahsetmek mümkün değildir. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi müslümanlar için zorunlu bir derstir. Ayrıca Türkiye'de Azınlıkların Lozan Anlaşmasına göre dini okullarının olduğu da bir gerçektir.

Türkiye'de okullardaki dersin adı "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi"dir. Yani bir din veya mezhebin doktriner bir şekilde öğretmeyi amaçlayan bir ders değildir. Ancak halkın büyük çoğunluğunun müslüman olması, geleneksel İslam din eğitiminin etkisi gibi se-

9) N. Yaşar, *İnsan Hakları Avrupa Sisteminde ve Türk Hukukunda Eğitim Hakkı ve Özgürlüğü*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2000.

10) Z. Kodolja, & T. Bassler, *Religion and Schooling in Open Society*.

beplere bağlı olarak öğretim programındaki bazı konuların ve uygulamaların din eğitime yönelik yapılabildiği de bilinen bir gerçektir. Buradan hareketle özellikle bazı Alevi vatandaşlarımız bu dersten çocuklarını muaf tutma seçenekleri de olmadığından din ve vicdan özgürlüğüne ters olduğunu iddia edebilmektedir. Ayrıca Din Kültürü derslerinde Alevilikten bahsedilmeyip Sunni İslamın benimsetilmeye çalıştığı iddiası ile ebeveynin çocuklarını kendi dini inanç ve felsefesine göre eğitim hakkının ihlal edildiğini savunmaktadır. Bu nedenle İstanbul'da bir Alevi öğrenci velisi konuyu yargıya intikal ettirip Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinden muafiyet istemiştir. Mahkemelerin Din Kültürü dersinden muaf tutulması talebini reddetmesi üzerine okullarda din dersinin zorunlu olmaktan çıkarılması isteği 2004 yılında Avrupa İnsan Hakları mahkemesine intikal ettirilmiştir¹¹.

Yukarıda belirtilmeye çalışılan düşünceler ve bu konuyla ilgili getirilebilecek itirazlardan hareketle din dersinin zorunlu olmaktan çıkarılması ve farklı din veya mezheplere göre verilmesi seçeneklerini inceleyelim. Konuya Cumhuriyet Dönemi okullarda din dersi deneyimi ile başlayalım. 1982 öncesi din derslerinin okullardaki durumu açısından oldukça zengin bir deneyime sahip olduğumuzu söyleyebiliriz. 1930-1949 arasında din dersine okul programı içerisinde hiç yer verilmemiş, daha sonra program dışı ve program içi olmak üzere seçmeli ders olarak okul programları içerisinde yer verilmiştir. Ayrıca seçmeli din dersi ve zorunlu ahlak dersinin bir arada olduğu bir dönem de yaşanmıştır¹². 1982 öncesi yaşanan bu deneyimler toplum ve fert hayatında sağlıklı, hoşgörü kültürünü önceleyen etkin bir din dersinin verilmediğini göstermiştir. Farklı ideolojik, dini ve felsefi anlayışlara bağlı olarak bazı okullarda din dersine gereken önem verilmemiş ve seçmeli olması sebebiyle yeterli öğretmen istihdamı yapılamaması gibi nedenlerle okullardaki öğrencilerin ihtiyaçları karşılanamamıştır. Tevhidi Tedrisat Kanuna göre devletin tekelinde olan din eğitiminin verimli ve etkin bir şekilde verilmemesinden doğan boşluğu çoğu zaman dini kaynaklara dayanma ve bilimsel olarak öğretme konusunda yeterlilikleri tartışılabilir kişi ve dini gruplar doldurmaya çalışmıştır. Bu tablo da dinin sosyal barış ve hoşgörü kültürüne katkı sağlamasından daha ziyade din eksenli tartışma ve çatışma ortamının oluşumunu kolaylaştırmıştır.

Türkiye'nin yaşadığı deneyim ve AB ve dünyadaki genel eğilim dikkate alınarak sağlıklı bir din dersi için önemli bir kazanım olan ilk ve orta dereceli okullardaki DKAB dersleri varlığını zorunlu olarak devam ettirmelidir. Ancak DKAB dersi, toplumda ortaya çıkan istekler, din eğitimindeki yeni yönelimler doğrultusunda içerik ve yaklaşım olarak daha çoğulcu bir çizgide kendini yeniden yapılandırabilmelidir.

İsteğe Bağlı Din Eğitimi Tartışması

Yukarıda belirtildiği gibi zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin bazı açılardan din eğitimini de içerecek şekilde verilmesinden hareketle yeni öneriler geliştirilmektedir. Son zamanlarda kamuoyunda gündeme gelen ve "isteğe bağlı din eğitimi" meselesi olarak isimlendirilebilecek öneriyi şöyle özetleyebiliriz.

11) K. Genç, "Zorunlu din Derslerinin Kalkması İçin Verilen Hukuksal Mücadele", *Pir Sultan Abdal Kültür ve Sanat Dergisi*, Haziran 2005, ss. 4-42.

12) H. Ayhan, *Türkiye'de Din Eğitimi*.

Zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi ismine uygun şekilde bir kültür dersi olmalıdır. Öğrencileri din değiştirmeye veya belirli bir dini benimsemeye zorlayacak şekilde olmamalı, “yaşanılan toplumda yaygın olan dini inanç” ve “başka dinler” hakkında bilgilendirme esas alınmalı, bütün dinlere ve mezheplere nesnel yaklaşılmalıdır. Bunu sağlamak için, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin müfredatından din eğitimine yönelik konular çıkarılmalı, bunun yerine din kültürü, ahlak, felsefe ve sanat ağırlıklı konular konulmalı, bütün dinler hakkında temel bilgiler verilmelidir. Bununla birlikte isteğe bağlı finansmanını derse katılan öğrenci velileri veya gönüllü kuruluşların karşılayacağı ve pedagojik formasyonlu din bilgisi öğretmenler tarafından örgün eğitim içerisinde “isteğe bağlı din dersi”nin verilmesi önerilmektedir. Başta Halis Ayhan olmak üzere bazı din eğitimcileri ve ilahiyatçılar bu öneriyi desteklemektedirler. Ayrıca 2005'te Sabancı Eğitim Reform Girişimi'(ERG) de benzer bir öneriyi kamuoyu ile paylaşmıştır. Doğrudan belirtilmese de bu seçeneğin aynı zamanda velilerin öğrencilerini İmam-Hatip Liselerine gönderme gerekçeleri arasında önemli bir yere sahip olan din eğitimi açığını ve Alevi grupların din eğitimi isteklerini karşılama da etkili olabileceği düşünülmektedir.

Ancak Ayhan¹³ ile ERG¹⁴ isteğe bağlı din eğitiminin nerede verileceği konusunda farklı seçenekler öngörmektedir. Ayhan isteğe bağlı din eğitiminin ilk ve orta öğretim kurumlarında verilmesini istemektedir. ERG ise örgün eğitim kurumları seçeneğini dışlamamakla birlikte isteğe bağlı din eğitimi uygulamasının ibadet yerleri, Halk Eğitim Merkezleri, yaz kursları gibi farklı yerlerde de yapılabileceğini ve bu alternatiflerin katılımcı bir süreç içerisinde uzmanlar tarafından tartışılarak kabul edilebilir ve sürdürülebilir bir öneri geliştirilmesini tavsiye etmektedir.

Anayasa'nın 24. maddesine referans yapılarak geliştirilen isteğe bağlı din eğitimi önerisi Türkiye'de din eğitim ve öğretimine yeni bir açılım getirme potansiyeline sahip olmakla birlikte bazı sorunların ortaya çıkmasına neden olabilir. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

1. DKAB dersinin önemli amaçlarından biri İslamiyet konusunda temel bilgileri ve değerleri öğrencilere vermektir. Böylece milli birliğe din eğitimi aracılığı ile katkı sağlamaktadır. İsteğe bağlı din eğitimi uygulaması ise Türkiye'de okulların öğrencilerin benzerlikten daha çok farklılıklarına vurgu yapacak bir atmosferin ortaya çıkmasına neden olabilir. Türkiye'de Alevi ailelere mensup öğrencilerin bulunduğu yerlerdeki okullarda bu uygulama Alevi ve Sunni kimliklerinin ortaya konulması ve derinleştirilmesi için bir potansiyele vesilesi olabilir. Bu da bir anlamda din eğitiminin ayırıcı bir görev ifa etmesine neden olabilir. Bu durumun aynı zamanda Tevhidi Tedrisat'ın özüne aykırılık içerebilir.

2. DKAB dersi öğretim programı dışında İslam ile ilgili isteğe bağlı derste nelerin öğretilmesi hususu gündeme gelmektedir. Bu soruya cevap olarak Siyer, Kur'an okuma-

13) H. Ayhan, *Türkiye'de Din Eğitimi*.

14) ERG (Eğitim Reform Girişimi), *Türkiye'de Din ve Eğitimi: Değişim İhtiyacı*, Sabancı Üniversitesi Eğitim Reform Girişimi, İstanbul, 2005.

yı öğrenme şeklinde cevap verilmektedir. Bu benzer konuları içeren iki dersin olması zaten din derslerine olan ilginin daha da azalmasına neden olabilir. Ayrıca uzun vade de zorlu DKAB dersinin varlığının daha çok sorgulanmasına sebep olabilir.

3. Dersin finansının veliler tarafından sağlanmasını öngören model mali açıdan yetersiz olan aile çocukları için sorun olabilir. Resmi bütçe dışı bir vakıf, dernek tarafından finansı karşılandığı takdirde ise farklı yorumlara ve para verenin ders üzerinde etkinlik sağlama çabalarına neden olabilir.

4. Üyesi olmaya çalıştığımız AB ülkelerinde veya Batı ülkelerinde böyle bir uygulanmanın olmaması da diğer bir problem alanıdır. Ayrıca da genel okulların din eğitimi açısından ne kadar elverişli bir ortam olduğu da tartışılabilir. Özellikle Batı ülkelerinde okullarda din dersine yer veren ülkelerdeki tartışmaları genel olarak değerlendirdiğimiz zaman özellikle devlet okullarının belirli dinlerin ve mezheplerin bir mücadele alanı olması politikasının son derece önemli bir değişken olduğu görülmektedir.

Okullarda isteğe bağlı din dersi yerine Milli Eğitim Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı işbirliği yapılarak hafta sonları ve/veya öğle sonu fiziksel koşulları uygun olan cami ve Kur'an Kurslarında bu dersler verilebilir. Okullar dışında din eğitim ve öğretimi için genellikle yalnızca yaz tatilleri düşünülmektedir. Bu ise yetersizdir. Çocuk ve gençler tatil yapmak istemekte, farklı nedenlerle yaz mevsiminde din eğitimi kurslarına katılmamaktadır. Ayrıca yaz aylarında öğrenilenler ise okul başlayınca unutulmaktadır. Hafta sonu veya içerisinde belirlenecek belirli yerlerde açılacak bu din eğitimi kursları kur esasına göre düzenlenebilir. Kur'an okuma başta olmak üzere ihtiyaç analizine göre içerik belirlenebilir. Özellikle ilköğretim öğrencilerinin katılımının hedeflendiği bu kurslara ilköğretim ilk sınıftan itibaren öğrencilerinin katılımına imkan tanıyacak hukuki düzenlemeler yapılmasını gerekmektedir. Bu din eğitiminde yüksek din eğitimi görmüş öğretmenlerin görev almasına özen gösterilmelidir. Diyanet İşleri Başkanlığı personelinin yanı sıra DKAB öğretmenleri ve İHL meslek dersleri öğretmenlerinin görev almaları sağlanabilir. Devletin gözetiminde yapılacak bu din eğitiminin finansmanı Diyanet bütçesinden ek ders ücreti şeklinde karşılanabilir. Böylelikle zaten din eğitimi için kullanılan mekanlar isteğe bağlı din eğitimi içinde kullanılacağı için uygulanabilme imkanı daha fazla olacaktır. Böylelikle okulların farklı din ve mezheplerin isteğe bağlı din eğitimi amacıyla kullanılmasından doğacak muhtemel sakıncalarla karşılaşmayacaktır.

İslam Öğretiminde Çoğulculuk ve Alevilik

Geleneksel çoğulculuğun okullarda din eğitimine yansımaları çoğunluk dışındaki dinlerin de öğretim programı içerisinde yer almasıdır. Modern çoğulculuk ise, din eğitiminde bir din içerisindeki farklılıkları dikkate alarak öğretmeyi öngörmektedir. Bu farklılıklar bir din içerisindeki farklı mezheplerin görüşleri olabileceği gibi yeni gelişen bir din içerisindeki teolojik ve sosyolojik yorumları da içerebilmektedir¹⁵. Ayrıca nasıl bir eğitim tartışmalarında eğitimin toplumun mikro düzeyde yansımaları olması gerektiği yönündeki görüş gittikçe ağırlık kazanmaktadır. Bu yönelimleri de göz önüne alarak Türki-

15) R. Jackson, *Rethinking Religious Education and Plurality*, London & New York: Routledge Falmer, 2004.

ye'deki DKAB dersindeki İslam dini öğretimini incelemeye çalışalım. 2000 yılındaki İlköğretim DKAB programındaki değişiklik öncesine kadar İslam dini öğretiminde içerik ve yaklaşım olarak büyük ölçüde "ilmihal merkezli" bir anlayışın hakim olduğunu söyleyebiliriz. İlmihal merkezli yaklaşımı genelde İslam dininin inanç, ibadet ve ahlak boyutunu içeren, dinin günümüzde yaşayan tezahürlerini yansıtmayan, fıkhi bakış açısını önceleyen, İslam içerisindeki yorum farklılıklarına yer vermeyen bir anlayış olarak tanımlayabiliriz¹⁶. Aslında bu anlayış Türk-İslam tarihinde Anadolu'da gelişen ve Cumhuriyet döneminde de etkilerini sürdüren İslam anlayışının pedagojik yönden desteklenmiş şeklidir denebilir. Bir dönem için ilmihal merkezli yaklaşım İslam dini öğretiminde yeterli olabilir. Ancak eleştirel düşünceye önem verildiği, İslam içerisinde çoğulculuğun seslendirildiği ve bilgi değil öğrenen merkezli bir pedagoji anlayışının benimsendiği bir dönemde ilmihal merkezli İslam öğretiminin yeterli olamayacağı bir gerçektir. İslam öğretiminde bu yaklaşımın yetersizliği konusunda genel bir kanaat olmasına rağmen onun yerine nasıl bir İslam öğretiminin yapılacağı konusunda tartışmaların devam ettiğini söyleyebiliriz. Aslında, "nasıl bir İslam öğretelim" konusunda din eğitimi ile uğraşan akademisyenlerden daha çok ilahiyatçılara görev düşmektedir. 2000 yılında uygulanmaya başlayan İlköğretim DKAB programında ilmihal merkezli İslam öğretiminin yetersizliklerinden hareketle akıl ile inancı bütünleştirmeyi esas alan ve asli kaynakları referans alma ve kök İslami ilkeleri inceleme iddiasında olan bir yaklaşımın benimsendiği söylenebilir (MEB 2000). Genel hatlarıyla literatürdeki ifade ile yeni program "modern İslam" yönelimi ağırlıkta olan bir İslam öğretimini savunmaktadır. Ancak her iki yaklaşımın da esasta İslam içerisindeki çoğulculuğa yer vermek gibi bir eğiliminin olmadığı anlaşılmaktadır.

Son yıllarda artan düzeyde okullarda zorunlu DKAB derslerinde Türkiye'de küçümselemeyecek bir nüfusa sahip olmalarına rağmen Alevilik ve Bektaşilik konusuna yer verilmediği ve bu din eğitim politikasının yeniden gözden geçirilmesine yönelik görüşler ortaya konulmaktadır. Alevi vatandaşlarımızın bazıları zorunlu olan bu derste kendi dini geleneklerinin yansımalarının İslam dini öğretiminde olmadığından hareketle bu konuda yeni adım atılarak Alevilik konusuna da yer verilmesini talep etmektedir. Alevilik konusuna din derslerinde yer verilip verilmemesi, verilecekse bunun nasıl olacağı konuları üzerinde son zamanlarda tartışmaların yoğunlaştığı din eğitimi meselelerinden biridir. Elbette bu konunun siyasi, ideolojik, dini vb. bir çok yönü bulunmaktadır. Bu konunun çok kısa süre içerisinde konu ile ilgili farklı paydaşları tatmin edecek şekilde çözümünün kolay olmadığı ortadadır.

Bazı Alevi vatandaşların veya grupların DKAB dersinde Alevilik konusuna yer verilmesi isteklerine bazı akademisyenler ve değişik çevreler farklı gerekçelerle karşı çıkmaktadır. Bu gerekçelerin bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

1. DKAB derslerinde bir mezhebe bağlı bir İslam öğretimi yapılmayıp İslamın kök (temel) değerlerinin anlatıldığı dolayısıyla Aleviliğe yer vermeye gerek olmadığı;

16) R. Kaymakcan, *A Comparison of Religious Education in Secondary in Turkey and England: with Special Reference to the Teaching of Islam*, University of Leeds, (yayımlanmamış doktora tezi), İngiltere, 1998.

2. Aleviliğe DKAB dersinde yer verildiği takdirde bir mezhep, tarikat, cemaat olarak mı bahsedilecektir? Aleviliği bu seçeneklerden biri olarak tanımlamanın bazen bilimsel, bazen hukuki yönden problemlerinin olabileceği dile getirilmektedir. Ayrıca Alevilik içerisinde de oldukça farklı ayrışma ve görüş ayrılıklarının olduğundan hareketle din derslerinde hangi Alevilik yorumuna yer verileceği gündeme gelmektedir.

3. Alevilik konusuna din dersi içerisinde yer verilmesinin Tosun¹⁷, unda belirttiği gibi diğer İslam yorumları arasında Aleviliğe yer verilirken yapılacak karşılaştırmanın Aleviliğin İslam içerisinde ancak İslam'dan bir çok şeyi içermeyen bir yorum olarak gösterme durumu söz konusu olacaktır. Bu durumun Alevi çocuk üzerinde sorgulama hissi uyandırması ihtimali bulunmaktadır. Bu da ileride Alevi din dersi istemesine neden olarak gelecekte mezhebe bağlı bir din dersi modeline götürme potansiyeli taşımaktadır.

Yukarıda belirtilen argümanların kendi açılarından haklılık paylarının olduğu söylenebilir. Ayrıca Türkiye'de geçmişte uygulanmayan bir deneyim olduğu için Aleviliğe din derslerinde yer verildiği takdirde oluşabilecek problemlerle ilgili endişeler bulunmaktadır. Ancak konu üzerinde tartışmadan yeni politikalar oluşturmaksızın mevcut durumu aynen devam ettirmenin de bir çözüm olmadığı ortadadır. DKAB derslerinde Alevilik meselesinin ilgili akademisyenler, sivil toplum örgütleri, Milli Eğitim Bakanlığı vb. bildiğince ilgili paydaşların geniş katılımının sağlandığı ortamlarda konu üzerindeki hassasiyetlerin dikkate alınarak bilimin öncülük ettiği bir zeminde tartışılması gerekmektedir. DKAB dersine katılan çocukların veya ebeveynlerinin kendi dini geleneğinden bahsedilmesi talebinin dini özgürlükler, bireyi ön planda tutan demokrasi anlayışı, bilim-sellik gibi yönlerden anlamlı olduğu yadsınamaz. Ancak bütün bu tartışmalar yapılırken mezhebe bağlı müstakil Alevilik dersi isteğinin bu dersten beklenen İslam dini içerisindeki farklı yorumları anlama ve hoşgörü ile karşılama, milli birliğe katkı sağlama hedeflerine hizmet etmeyecektir. Müstakil alevilik din dersi, uluslararası düzeyde her geçen gün daha fazla destek bulan bir din dersinde farklı inançların öğretilmesi yaklaşımlarıyla da örtüşmemektedir. Aynı ders içerisinde farklı İslam yorumuna mensup çocuklar birbirlerinin kültürleri hakkında bilgi sahibi olup anlamaya çalışmaları Alevilik ve Sunnilik konusunda oluşan veya oluşturulan önyargıların aşılmasına da katkı sağlayacaktır.

2005 yılında yürürlüğe giren Orta Öğretim DKAB öğretim programında doğrudan Bektaşiliğe ve bazı okuma parçaları yoluyla Alevi-Bektaşî geleneğine yer verilmiştir¹⁸. Alevilik konusuna dolaylı olarak sınırlı şekilde yeni program içerisinde yer verilmesi Alevi grupları tarafından yeterli görülmemiştir. İlk defa DKAB programı içerisinde Bektaşîlik konusuna yer verilmesi bir aşamadır. Daha çok Alevilik konusuna program içerisinde yer verildiği zaman bunun nasıl olacağı tartışma konusudur. Alevilik konusuna DKAB dersinde yer verildiği takdirde üzerinde düşünülmesi gereken modellerden biri şöyle olabilir:

İslamiyetin ortak temel yönlerinden bahsedildikten sonra Alevi yorumunun farklılaştığı konular üzerinde durulabilir. Burada ise şu soru akla gelmektedir? Türkiye'deki Ale-

17) C. Tosun, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Alevilik", *Türk Yurdu*, Cilt: 25, Sayı: 210, 2005, ss. 37-41.

18) MEB, *Orta Öğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, Devlet Kitapları Müdürlüğü, İstanbul, 2005.

vi yorumlarından hangisine yer verilecektir? Şüphesiz bütün Alevi yorumlarına din dersi sınırları içerisinde yer vermek mümkün olmayacaktır. Türkiye'de var olan Alevilik içerisindeki çoğulluğu da birleştirme imkanı olmadığına göre çözüm ne olabilir? Muhtemel çözümlerden biri Türkiye'deki Alevi yorumlarından ana grubu oluşturan birkaç yoruma herhangi birini savunmaksızın veya eleştirmeksizin yer vermektir. Alevi İslam yorumuna yer verirken bu gruplar kendilerini nasıl ifade ediyorlarsa o şekilde DKAB programında sunulabilir. Bir anlamda Aleviliğin sunumunda fenemolojik bir din eğitimi yaklaşımı benimsenebilir. Alevilik konularının anlatısında teolojik yönlerden daha çok yaşayan alevilikten bahsedilmesi İslamiyetin farklı yorumlarını benimseyen okuldaki öğrencilerin birbirini daha iyi anlamalarında katkı sağlayacaktır. Bu model ile İslamiyetin ortak temel değerleri ile birlikte farklılıkları anlamalarına yardımcı olacaktır. Diğer bir ifade ile bir din dersi içerisinde İslamiyet farklılık içerisinde birlik prensibine uygun olarak öğretilenektir. Ana hatlarıyla belirtilen bu önerinin pedagojik, teolojik, sosyolojik, psikolojik açılardan tartışılmaya ve geliştirmeye gereksinim duyduğu bir gerçektir.

Avrupa Birliği ve din eğitimi

Türkiye'nin Avrupa Birliği ile tam üyelik müzakerelerinin başlaması ile birlikte AB ya da uluslararası düzeyde okullardaki din eğitimi konusunda bir standardın olup olmadığı sorusu akla gelmektedir. Okullarda din dersi konusunda AB ülkeleri ve uluslararası camiayı bağlayan ortak bir karar ve mekanizma söz konusu değildir. Her AB ülkesi okullarda kendi din eğitiminin olup olmayacağına ve olacağına nasıl olacağını belirleme hakkına sahiptir. Okullarda din eğitimi konusunda uluslararası bağlayıcı bir düzenlemenin olmadığı ifade ettikten sonra konuyla ilgili yaklaşımlar ve gelişmelerden bahsetmeye çalışalım.

Avrupa Birliğinin uzun zaman eğitim konusu ile ilgisi mesleki eğitim ile sınırlı kalmıştır. Genel mesleki eğitimi geliştirmek ve ekonomik kalkınma ve bütünleşmeye katkı sağlamak olarak anlaşılmıştır. Diğer bir ifade ile eğitim ekonomik gelişmeyle irtibatlı olarak gündeme gelmiştir. 1992 Maastricht anlaşmasında eğitim politikası konusunda yeni adımlar atılmıştır. Bu anlaşmanın 3. maddesi eğitimde kalitenin artması, mesleki eğitimle birlikte üye ülkelerde kültürel hayatının geliştirilmesinden söz edilmektedir. Bu çerçevede eğitimle ilgili olarakta Maastricht anlaşması, eğitimin içerik, öğretim yöntemi ve eğitimin örgütlenmesi konusunda üye devletlerin sorumluluklarına tamamen saygılı olduğu ifade edildikten sonra eğitimle ilgili iki konu üzerinde durulmaktadır:

a) Eğitimde Avrupa boyutunun geliştirilmesi

b) Üye ülkeler arasında öğrenci, öğretmen, bilgi değişimi ve işbirliği yapılması ve gençlik programlarını teşvik edilmesidir¹⁹.

Bu anlaşmadaki eğitimin içerik ve öğretimine müdahalede bulunmaksızın eğitimde Avrupa boyutunun nasıl geliştirileceği eleştirilecek bir konudur. Değişim programları yoluyla dolaylı bir etkileşim öngörülmektedir. Bu metinde din veya din eğitimi konusunda hiçbir referans olmadığı görülmektedir.

19) F. Schweitzer, "Europe- A Challenge for Religious Education ?", *The Pluralistic European Society: Opportunities for Cooperation Between Church and School* (June 28- July 2 2000) ,Trondheim, Norway.

Avrupa Birliği, ilk defa din ile ilgili olarak “Avrupaya Ruh Vermek” adlı BECCS tarafından organize edilen bir programı maddi olarak desteklemiştir. Gene ilk olarak Amsterdam Anlaşmasında kilise ve dini cemaatler zikredilmiştir. Anlaşmada AB'nin kiliseler, dini cemaatler ve birliklere saygı duyacağı ve önyargılı olmayacağı ifade edilmektedir.

Daha kapsamlı uluslararası bir kuruluş olan Avrupa Konseyinin din konusundaki tavır AB'den farklıdır. Dinin toplum, eğitim ve kültür hayatındaki önemli rolünün altı çizilmektedir. Bu çerçevede, Avrupa Konseyi Parlamenterler Toplantısında, 1993 yılında alınan 2202 sayılı kararda da, demokratik toplumlarda dinî tolerans için tavsiyelerde bulunmaktadır²⁰. 3. maddede din “İnsanın kendisiyle, Tanrısıyla, dış dünyasıyla ve içinde yaşadığı toplumla ilişkisinin artması” olarak tanımlanmaktadır. Bu tanıma göre dindarlaşma, insanileşme anlamına gelmektedir. Kararda farklı dini inançlara mensup insanların artan oranlarda karşı karşıya geldiklerinden bahisle; bu karşılaşmaların insanların birbirini daha iyi anlamalarına ve kendilerini zenginleştirmelerine yol açacağı gibi dışlamalara ve düşmanlığa da yol açabileceğine işaret edilmektedir. Dinî motiflerin dünya çapında sık sık toplumsal ve etnik anlaşmazlıkları şiddetlendirdiği belirtilmekte ve çözüm olarak din özgürlüğünü tesis etmek gösterilmektedir. Din özgürlükleri kuvvetlendirildiği takdirde hoşgörünün yayılacağı düşünülmektedir.

Konsey Bakanlar Komitesine, üye devletlerin, Avrupa Topluluğuna ve yetkili mercî ve makamlara aşağıda zikredilenleri, yasal olarak garanti altına alıp korunmasını takip etmeyi tavsiye etmektedir (madde 16):

- a. Din özgürlüğünü, vicdan özgürlüğünü ve dinî inanç özgürlüğünü tesis etmek,
- b. Farklı dinî adetlerin uygulanmasında kolaylık sağlanarak uyum göstermek,
- c. Din ve ahlâk derslerinin genel okul dersleri içinde yer almasını ve okul kitaplarında (tarih kitapları da dahil) farklı boyutlardan dinin özenle tasvir edilmesini, aynı zamanda okul derslerinde farklı dinlerin daha iyi ve detaylı tanınmasını temin etmek,

Kendi dinî ve ahlâkî değerleri hakkında temel bilgilere sahip olmanın, gerçek tolerans için şart olduğu, bireyi umursamazlıktan ve önyargıdan koruduğu vurgulanmaktadır.

11 Eylül olayları ve akabinde terör saldırıları, Afganistan Savaşı vb. olaylar dinin sivil, sosyal ve eğitim sahalarında gündeme ciddi olarak girmesini sağlamıştır. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak Avrupa Konseyi ve UNESCO kültürler arası eğitim, sivil eğitim ve insan hakları eğitimi çerçevesinde din ve dini farklılıklar konusuna da yer verilmesinin gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda Avrupa Konseyi Eğitim Komisyonu tarafından eğitim alanında politika oluşturan ve uygulayanlara yardımcı olmak ve materyal geliştirmeyi hedefleyen “Kültürler arası eğitim, dini farklılık ve diyalog” başlıklı proje onaylanmıştır. Benzer şekilde Norveç tarafından desteklenen ve uluslararası Din ve İnanç Özgürlükleri Oslo Koalisyonu (Oslo Coalition Freedom of Religion or Belief) adlı sivil toplum örgütü de disiplinler ve uluslararası yönlerden okul eğitimi yoluyla din ve inanç özgürlüklerini geliştirmek için gayret göstermektedir²¹.

20) H. Spinder, “Spirituality and Europe: Contributions from General and Religious Education”, Strasbourg, 27 July 1997.

21) R. Jackson, “Intercultural Education and Recent European Pedagogies of Religious Education”, *Intercultural Education*, vol. 15, no.1, 2004, ss. 4-13.

AB ve Avrupa Konseyinin eğitim ve din konusundaki politikaları ile ilgili açıklamalardan sonra okullardaki din eğitimi üzerinde durmaya çalışalım. AB ülkeleri arasında okullarda din eğitimi konusunda üye ülkeleri bağlayıcı bir müktesebatin olmaması bu konu ile hiç ilgilenilmediği anlamına da gelmemektedir. AB ülkelerinde din eğitimi konusunda, belirli yaklaşımların daha fazla kabul gördüğünü ve çoğulcu bir yaklaşımın farklı yorumlarının ön plana çıktığını söyleyebiliriz. Din eğitimi konusu açıkça zikredilmesine bile okullardaki derslerin Avrupa Vatandaşlığı kavramını destekleyecek şekilde geliştirilmesi önerilmektedir. Bu da bir anlamda etnik, kültürel, dini vb. yönlerden farklı olanlara karşı önyargılı ve ötekileştirmeden daha ziyade farklı olanı anlamaya çalışma, birlikte yaşamaya olumlu katkı sağlama boyutunu ön plana çıkaracak şekilde ders programlarının, pedagojik yaklaşımların ve ders materyallerinin gözden geçirilmesi anlamına gelmektedir. Daha açıkça ifade etmek gerekirse okullarda din derslerinin içeriğinin birden fazla dini kapsayacak şekilde hazırlanması ve çoğunluk dini olmayan diğer din ve inançların öğretiminde onları yargılamadan kendi bütünlükleri içerisinde sunulması beklenmektedir. Bu, diğer bir ifade ile şu anlama da gelmektedir: Bir dini inancın savunuculuğunu yapan dışlayıcı geleneksel din eğitimi anlayışının değişimi öngörülmektedir. Ayrıca din dersi dahil olmak üzere okul eğitim programlarının ulusal milliyetçilikleri ön plana çıkarmaması şeklinde bir yaklaşımın bulunduğu da söylenebilir. Ulusal milliyetçiliğin eğitim yoluyla ön plana çıkarılmasının uluslar üstü bir ekonomik ve siyasi örgütlenme olmayı hedefleyen AB ideallerine ve oluşumuna olumsuz katkı yapacağı düşünülmektedir. Örneğin, okullarda tarih dersi öğretiminde siyasal veya askeri tarihten daha ziyade kültürel tarih öğretisine önem verilmesi öngörülmektedir. Kültürel tarihe vurgu yapılması ile birlikte farklı olandan daha çok insanlar ve uluslar arasında ortak olan noktaların ortaya konulacağı düşünülmektedir²².

AB'inde din eğitimi konusuyla ilgilenen bazı sivil ve mesleki kuruluşlar Türkiye'nin muhtemel üyeliğinin AB'de din eğitimi politikaları oluşumunda dikkate alınmasını önermektedir. Örneğin; Avrupa'daki din eğitimi ile ilgilenen uluslar arası altı ayrı organizasyonun ortak şemsiye kuruluşu CoGREE (The Co-ordinating Group for Religious Education in Europe) 2003 tarihindeki toplantısında din eğitimi ile ilgili tartışmalara Avrupa müslümanları dışında Türkiye'nin üyelik müzakerelerini dikkate alarak İslamiyetin de dahil edilmesinden sonuç bildirgesinde bahsetmektedir²³.

Sonuç

Din eğitimi ile ilgili tartışmalar ve politikalar eğitim ve toplum içerisinde dinin yerinin ne olması gerektiği konusu ile doğrudan ilgilidir. Bir ülkenin dini coğrafyası ve tarihsel birikimi de din eğitimi tartışmalarında önemli bir değişkendir. Modern dönemde din, okul içerisinde kendine yer bulabilmek için çağdaş eğitim anlayışı, bir toplumda kabul gören seküler dünya görüşleri ile paralel veya en azından çelişmeyecek bir üslup içerisinde yer bulmaya çalışmıştır. Günümüzde eğitim ve din eğitimi politikaları ve peda-

22) R. Kaymakcan, "Türkiye'de Din Eğitiminde Çoğulculuk Üzerine", *Türk Milli Eğitim Sisteminde Din Eğitimi ve Öğretimi Sempozyumu*, Yarınlar İçin Düşünce Platformu, 2-3 Mart 2005, Ankara, ss. 185-192.

23) CoGREE, www.cogree.com/projects/statementEU130203.DOC, 2003. Erişim: 07.04.2004.

goji anlayışlarının gelişiminde uluslararası gelişmeler daha fazla etkili olmaya başlamıştır. Bu bağlamda Sovyetler Birliğinin dağılması sonrası postmodernitenin eğitim ve din eğitimi üzerine yansımalarının hissedilmeye başlandığı görülmektedir. Türkiye’de din dersi dahil bütün öğretim programlarının yapılandırmacı öğretim teorisi kapsamında yeniden yapılandırılmasını bu çerçevede değerlendirilebilir. Çünkü bu öğrenme teorisin görecelik ve bilginin öznel olduğu tezleri bakımından postmodern düşünce ile örtüşmektedir. Ayrıca insan hakları ve demokrasi düşüncesinin/ideolojisinin eğitim ve özellikle okullarda din eğitimine yansımaları görülmeye başlamıştır.

Makalede, mevcut hukuki çerçeve, tarihsel deneyim ve bu alandaki yeni yaklaşımlar bağlamında okulda zorunlu din dersi, isteğe bağlı din eğitimi, Aleviliğe yer verilip verilmemesi ve Avrupa Birliğinin din eğitimine karşı karşı olmadığı konuları tartışılıp değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Cumhuriyet dönemi boyunca okullarda din derslerinin var olup olmaması ile ilgili muhtemel seçeneklerin hepsi denenmiştir. Sonuçta zorunlu din dersi seçeneği benimsenmiştir. 23 yıllık bu uygulama sağlıklı, bilimsel ve ulusal bütünlüğe katkı sağlama yönünden seçmeli din dersi veya hiç olmaması seçeneklerinde daha başarılı olduğunu söyleyebiliriz. Bu nedenle geçmiş dönemde olduğu gibi din derslerinin varlığı ile ilgili tartışma başlatmanın anlamlı olmadığı ortadadır. Din derslerinin niteliği üzerinde durulup değişen şartlara göre içerik, metot ve pedagojik yönlerden yeniden yapılandırılması üzerine yoğunlaşmak daha anlamlı olacaktır.

Anayasa’nın 24. maddesine referans yapılarak örgün eğitim kapsamında geliştirilmeye çalışılan isteğe bağlı din eğitimi önerisi Türkiye’de din eğitim ve öğretimine yeni bir açılım getirme potansiyeline sahip olmakla birlikte bazı sorunların ortaya çıkmasına neden olabilir. Öneri üzerinde daha etraflı düşünülmesi faydalı olacaktır. Bu öneri çerçevesinde gözönünde bulundurması gereken temel kriter ise okulun farklı mezheplerin birbiriyle mücadele alanı haline gelmesini önlenmesidir.

Din derslerinde Alevilik meselesi ilgili akademisyenler, sivil toplum örgütleri, Millî Eğitim Bakanlığı vb. olabildiğince ilgili paydaşların geniş katılımının sağlandığı ortamlarda konu üzerindeki hassasiyetlerin dikkate alınarak bilimin öncülük ettiği bir zeminde tartışılması gerekmektedir. Din dersine katılan çocukların kendi dini geleneğinden bahsedilmesi talebinin dini özgürlükler, bireyi ön planda tutan demokrasi anlayışı, bilimsellik gibi yönlerden anlamlı olduğu göz ardı edilemez. Ancak bütün bu tartışmalar yapılırken mezhebe bağlı müstakil Alevilik dersi isteğinin bu dersten beklenen İslam dini içerisinde farklı yorumları anlama ve hoşgörü ile karşılama, millî birliğe katkı sağlama hedeflerine hizmet etmeyeceği ortadadır.

Dünyada geçmişe göre okullarda din derslerine yer verme konusunda olumlu bir eğiliminin olduğu gözlenmektedir. Ancak okullarda din derslerinin içeriğinin birden fazla dini kapsayacak şekilde hazırlanması ve çoğunluk dini olmayan diğer din ve inançların öğretiminde onları yargılamadan kendi bütünlükleri içerisinde sunulması eğilimi ön plandadır. Diğer bir ifade ile bir dini inancın savunuculuğunu yapan dışlayıcı geleneksel din eğitimi anlayışının değişiminin öngörülmesidir.